

Тема уроку: Григорій Савич Сковорода. Біографія, погляди на життя. Афоризми

Мета уроку: Познакомити учнів з біографією українського письменника, філософа та педагога; розвивати критичне мислення, вдосконалювати вміння працювати в групі; виховувати учнів на прикладі життя письменника.

Обладнання: портрет письменника на дошці, підручники, роздатковий матеріал для роботи в групах — портрети письменника, репродукції картин Сергія Артющенка, фрагменти листів Г.С.Сковороди, столи для роботи в групах (5 робочих груп)

Мотто уроку: Щастя, а де ти живеш? Горлиці, скажіте!
Істина спалює і нищить усі стихії...
Дерево на плодах пізнається...
Коли ти твердо йдеш шляхом,
яким почав іти, то... ти щасливий.

Хід уроку:

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

1. Назвіть жанрові форми драми.
2. Розказати про найбільш вагомі драми давньої української літератури.
3. Що являє собою вертепна драма?

III. Мотивація навчальної діяльності

Ми звикли дізнаватись про характер письменника із підручників, тобто отримувати готову інформацію, а сьогодні спробуємо дати характеристику одному із найвідоміших письменників в українській літературі Григорію Савичу Сковороді, виходячи із власних спостережень

IV. Оголошення теми та мети уроку

Оголошення мотто уроку (записане на дошці)

V. Опрацювання теми уроку

Завдання для учнів(робота у групах):

1. Мозковий штурм. Визначити, якою особистістю постає Григорій Сковорода зі своїх портретів (його вдача-темперамент, характер тощо)?
2. Що імпонує вам у портретах філософа?
3. Опишіть зміст репродукцій картин художника Сергія Артющенка з життя Сковороди і придумайте. Запишіть у зошити афоризми письменника, що записані під репродукціями. Поясніть, як ви розумієте дані вислови. (Репродукції на партах)
4. Визначення поняття – афоризм.

Афоризм – короткий влучний оригінальний вислів, узагальнена, глибока думка, виражена в лаконічній формі, подеколи несподівано парадоксальна

5. Виклад учителем біографії поета, учні роблять у зошитах нотатки.

Уявна мандрівка слідами Сковороди

...Початок серпня. На небі ні хмаринки: заходить на спеку. Та пора літнього дня, коли втома від праці та жаркого сонця даються взнаки, і так вабить прохолода джерельної води

і тінь крилатих лип, що ростуть край дороги, під якими біліє плита чиєсь могили. Уявно підходимо до неї і читаємо те, що висічено на камені, обрамленому червоними ружами: «Світ ловив мене, та не впіймав». І більше нічого: ні імені-прізвища, ні дати народження та смерті. Як стисло, незвично, а тому загадково. Мимоволі знімеш бриля від здивування й пошанівку.

Та й не дивно, бо похований тут легендарний Григорій Сковорода, один з велетнів української й світової філософії та письменства, про якого Микола Костомаров писав так: «Мало можна вказати народних постатей, якою був Сковорода і якого б так пам'ятав і поважав народ. На всьому обширі, від Острогозька до Києва, в багатьох будинках висять його портрети. Його мандрівне життя є предметом оповідань і легенд». Ось кілька з них.

1. ...Мандруючи, жив Сковорода за сонцем: вставав, коли воно сходило, а коли заходило за обрій, давав спочинок натрудженим ногам. Не захотів мати власної хати і взагалі якоїсь постійної домівки. Всеньке його багатство становила торба з книжками, рукописи й сопілка. І не одружився. Правда, в одному селі, де він лікував хворого відставного майора (а лікував він словом, по-теперішньому кажучи, екстрасенсорно), в ніжного поета-музику закохалася красуня Олена, дочка цього майора. Григорій відповів їй взаємністю, і вже йшло до весілля. Але поет-філософ вагався, бо не уявляв собі життя без мандрів. «Так це я втрачу волю, а що варте життя без неї?», — сказав він. І, перепросивши наречену та вилікуваного ним її батька, сердечно подякувавши за гостину, подався він далі курними шляхами і стежинами степової Слобожанщини.

Що Григорій Сковорода цінував у житті найбільше? Чому?

2. Харківський губернатор Є.О.Щербінін пропонує Сковороді стати чиновником: «Ваше превосходительство! Світ подібний до театру. Щоб грати в театрі з успіхом і похвалою, беруть ролі за здібностями. Після великого випробування себе я побачив, що не можу представляти в театрі світу жодної особи, крім низької, простої... я обрав собі роль - і задоволений»

Поміркуйте над словами філософа, чому він дав таку відповідь?

3. Білгородський єпископ пропонує Сковороді стати ченцем: «Ні в якому разі! Хіба ви хочете, щоб я збільшив число фарисеїв?» Фарисей – лицемірна людина

Чому Сковорода відмовився стати ченцем, адже він жив майже чернечим життям?

4. Ченці Києво-Печерської лаври пропонують стати ченцем: «Доволі блукати по світу! Час причалити до гавані: нам відомі твої таланти, свята Лавра прийме тебе, як мати своє чадо, ти будеш стовпом церкви і окрасою обителі». Сковорода відповів: «Ох, преподобні! Я стовпотворіння умножати собою не хочу, доволі і вас, стовпів неотесаних, у храмі Божому! Світ мене не впіймає!»

Як ви розумієте слова «Світ мене не впіймає»?

5. На 72-ому році життя Сковорода пішки пройшов понад триста верств аж на Орловщину, де мешкав його учень і приятель Михайло Ковалинський. Радісною була зустріч щирих друзів, непомітно минав час у задушевних розмовах, та настала пора вертати в рідні краї. Останні слова й обійми, останні рукостискання — і поет-філософ рушив додому. Надвечір одного дня зупинився в селі Паніванівці, поблизу Харкова (нині Сковородинівка Золочівського району). З цієї нагоди, вшановуючи поважного гостя, господар напросив гостей. Серед своїх прихильників Сковорода був веселим, балакучим. А після вечері вийшов у сад і край шляху став копати яму. «Що се ви робите?» — запитали його здивовані друзі. «Та копаю собі могилу, бо настав мій час», — наче про щось буденне відповів той. Коли ж гості роз'їхалися, філософ помився, зодягнув чисту полотняну білизну, ліг на лаві, схрестив на грудях руки і... заснув навіки. Передбачивши (і з якою точністю!) свою смерть, помер великий мудрець так просто, як і жив.

Чому Г.Сковорода обрав таку форму життя?

Завдання для учнів(робота у групах): прочитати уривки із листів Г.С.Сковороди, виписати афоризми.

Фрагменти листів Г. С. Сковороди

3 листів до М. Ковалипського, 1762-1794 рр.

Здрастуй, найприємніший з усіх юначе, мій дорогоцінний Михайле! ...Я себе зовсім не хвалю, називаючи і лаючи себе лінивим і слабим... О якби ти міг заглянути в моє серце!... я готовий знехтувати всім, усе перемогти і знести, — тоді те, що іноді я виявляю слабкість, постараюсь зрівноважити мужністю. Бувай здоров, моя душе!

Твій Григорій Савич

Найжаданіший друже Михайле!

Що ж, рушай туди, куди кличе тебе благочестя і користь, іди з Христом, з ним і повертайся. Вдома ти відпочивай, але уникай і надмірного неробства. У всьому найкраще дотримуватися міри. Надмірність породжує пересиченість, а пересиченість — нудьгу. І такого не можна назвати здоровим... Навчання — не труд, а втіха... Я така людина, яка ніколи не може насититися розмовою з друзями... дружбу з тобою я вважаю для себе щастям. 1. Найкращий путівник у старості — це мудрість. 2. Прекрасна і велична любов до чесноти. 3. Маючи друзів, вважай, що ти володієш скарбом. 4. Прекрасне — важке. 5. Короткий шлях тільки до зла.

Мій Михайле, радій в Господі!

...найкращим доказом твоєї любові до мене буде твоя любов до грецьких муз... наша любов буде тривати до тих пір, поки ти будеш шанувати добродетель і еллінську літературу. Наслідуй пальму: чим сильніше її стискає скеля, тим швидше і прекрасніше здійснюється вона догори... Щоденно підкидай у душу, як у шлунок, слово або вислів і, немов до вогню, підкидай потроху поживи, щоб душа жила і росла.

Моя єдине радість, Михайле найдорожчий!

... мені приємно те, що ти такою ангельською любов'ю любиш псалми Давидові.

Найдорожча мені істота, наймиліший Михайле!

...істинна дружба єдина пом'якшує прикроці життя... Я тебе любив би, навіть якби ти зовсім був неписьменним, любив би за ясність твоєї душі і за твоє прагнення до всього чесного.

Вельми люблячий тебе Григорій Савич

Сило занять моїх, Михайле найсолодший!

...хто ж народжується митцем? Ніхто. Вправи ведуть нас до витонченості письма.

Важко уявити, наскільки це приємно, коли душа вільна і, відречена від усього, подібно до дельфіна мчить у небезпечному, але не бездумному русі. Це щось велике і властиве лише найвеличнішим мужам і мудрецам. У цьому причина того, що святі люди і пророки не тільки зносили повну самотність, а й безумно втішалися самотою... Перебуваючи на самоті з собою, — з собою вмій вести розмову.

Михайле, друже еллінів і любителю муз!

Вчора я побачив твої радісні очі, і я, радісний, вітав радістю того, хто радіє. Супроводжуючи життя, дружба не тільки додає втіхи й чарівності, а й зменшує страждання... Нема нічого небезпечнішого, ніж підступний ворог, але нема нічого отруйнішого від удаваного друга. ...О книги, найкращі порадики! Найвірніші друзі!

Друзе!

Істинно добра людина трапляється рідше від білої ворони. Щоб знайти таку людину, потрібно багато ліхтарів Діогена. Що ж робити? Слід підтримувати зв'язок з тими, які кращі, ніж інші. Найправильнішим я вважаю здобувати друзів мертвих, тобто священні книги.

Найдорожчий з найдорожчих..!

Що є блаженнішим від розуму, очищеного від земних помислів, який бачить самого Бога?.. Я тілом відсутній, серцем же завжди з тобою.

Найдорожча мені душе, мій Михайле!

ЛПВФП «ПАТРІОТ», Любов Перепелиця, учитель української мови та літератури

Той, хто не має ворогів, не має також і друга. Яків Правицький — юнак не заздрисний, простий, жадібний до істинної науки, порядний, м'який, людяний. Це ті якості, що спонукали мене полюбити його.

Як хто посіє в юності, так пожне в старості. Дотримуйся в юності тверезості й непорочності.

Деякі живуть, щоб їсти й пити, я ж — навпаки. Більшість зовсім не знає, що значить жити, і хоч вони й бажають їсти, щоб жити, однак не можуть по-справжньому жити, бо навчитися найвеличнійшому мистецтву життя — справа дуже важка... В одного гниють зуби, в другого — нутрощі; деякі до того жалюгідні, що здається, ніби вони носять не тіло, а живий труп... Здоров'я, соромливість і репутація — найцінніші скарби.

До тебе вельми прихильний Григорій Савич

Найдорожчий мій Михайле!

Я зневажаю Крезів, не заздрю Юліям, байдужий до Демосфенів, жалію багатих: хай володіють собі, чим хочуть. Я ж, маючи друзів, відчуваю себе найщасливішим.

З усіх втрат втрата часу найтяжча; навіть одна мить така цінна, що перевищує все, що ми маємо. Стережися ці днини витрачати на пусте. Пам'ятай, що вони скарб, зрозумій, що твоя доля краща долі перських царів. Прийде час, коли обтяжені їжею й напоями, ми схилимося до землі, не маючи сили підвести найпрекрасніші очі нашої душі.

Найдорожчий любителю муз, Михайле!

Що є огиднішим за любов вульгарну, і, навпаки, що є більш божественним, ніж любов християнська, тобто істинна?.. Хіба не любов усе поєднує, будує, творить, а ворожість руйнує? Хіба не мертвою є душа, позбавлена істинної любові, тобто Бога?

Мир тобі, мій брате!

...Зменшуй зайву їжу, щоб осел, тобто плоть, не розпалювався, з іншого боку, не мори його голодом, щоб він міг нести вершника. Нічого надміру. Здоровий хлібороб щасливіший від хворого царя. Ні, він кращий навіть від здорового царя.

Весь твій в Господі Григорій Савич

Втіхо в турботах моїх, Михайле!

...Не буде тверезим той, хто перевантажує себе їжею, хоч би він і не пив вина... Скільки зла криється всередині, під красивою зовнішністю... Одна лише добродієність робить щасливим... Ми прагнемо до того, чого немає, нехтуємо тим, що є, так ніби те, що минає, може вернутися назад. Правильно використав час той, хто пізнав, чого треба уникати і чого домагатися.

Вельми прихильний до тебе Григорій Савич

Вихованцю божественних муз, Михайле!

Якщо я зустрічаюся з людиною, яка захоплюється тим, що і я, я ледве не торкаюся головою зірок.

Найдорогоцінніший друже мій Михайле!

Учись на прикладах інших, не будеш знати горя. Збережи тіло в чистоті! А перш за все збережи душу.

Вельми тобі відданий, Григорій Савич

Найжаданіший Михайле!

Збери свої думки і в самому собі шукай справжніх благ. Всередині себе копай колодязь тієї води, яка зростить і твій дім, і сусідські. Чим тобі допоможе скіпетр або палац, або золото, якщо ти загубиш найціннішу душу свою? Приборкай пристрасті і звикай панувати над ними. О, якби в мене був духовний меч! Я б знищив у тобі скупість, убив би розкіш і дух нетверезості, вразив би честолюбство, розтрощив би марнолюбство, вигнав би страх перед смертю і бідністю.

Твій християнський друг Григорій Савич

Здрастуй, мій скарбе!

Ні про що не турбуватися, ні за що не переживати — значить, не жити, а бути мертвим, адже турбота — рух душі... Де труд, там і спочинок. Де турбота, там і радість...-Любов

ЛПВФП «ПАТРІОТ», Любов Перепелиця, учитель української мови та літератури

викликається любов'ю і, бажаючи бути любимим, я сам перший люблю... Як тільки зауважую, що хтось мене любить, я готовий віддати йому половину днів життя мого...

3 листів до Якова Правицького, 1782-1792

Шановний у Христі отче!

...Я нікому не заздрю, нікого не ненавиджу — всім друг, і для мого серця немає ворога в усім Всесвіті.

...Я драгівливий, але... від природи я схильний до людяності і незлобливості... Як ліки не завжди приємні, так і істина часто буває суворою.

Р. С. Будемо тікати від світу, перебуваючи в гавані і зневажаючи омани світу. Світ — це скупість, честолюбство, плотська насолода.

Вселюб'язний отче, друже й брате Якове!

Коли чия душа тужить, тому весь світ плаче. Коли чие серце мучиться і страждає, тому весь рік без свята. Коли чий дух відчаєм окрижанів, тому весь рік без весни. Коли чий смисл мертвий, тому весь вік без життя. О люб'язний друже! Одягнімося в одяг нових надій. Тоді нам все просвітлиться, весь мир заграє. Буде нам щодня Великдень, не зайде сонце нам, і місяць не умалиться нам. Ми ж наречемося народом святим, людьми оновлення.

Ваш пошанувач Григорій Сковорода

Отче, і брате, і друже!

Молитва й терпіння, терпіння й молитва — це є для мене межа, і щит, і сила, і надія, і втіха, і мир.

до Гервасія Якубовича, 1758

Правда, наша пісня майже зовсім селянська і проста, написана простонародною мовою, але... вона щира, чиста і безпосередня.

до Кирила Ляшевецького, 1761

Щирий друже!

Про мене, хай інші дбають про золото, про почесні, про Сарданапалові бенкети, про низькі насолоди, хай шукають вони народної прихильності, слави, ласки вельмож; хай одержать вони ці, як вони думають, скарби — я їм не заздрю. Аби я мав духовні багатства, і той хліб духовний... Всі свої сили, всю свою волю я сюди скеровую: хай зникне все тілесне... Як нерозумно випрошувати те, чого можеш сам досягти. Не треба знімати до неба рук... Бог біля тебе, з тобою, в тобі. Всередині нас — священний дух... як ми з ним поводимось, так і він поводить з нами.

до Василя Максимовича, 1764

Люб'язний друже!

...Найпростіша стать буває причиною щастя людини, якщо вона природна їй. Я завжди радив молодим людям погоджуватися зі своєю природою, щоб вони в театрі життя нашого могли зберігати добропристойність.

Достеменно, будь-яка їжа чи пиття корисні й добрі є, але треба зважати на час, місце, міру й персону.

до Якова Долганського, 1771

Люб'язний приятелю!

І як зерно за своєю зовнішністю мале й нікчемне, але 1000 садів у ньому заховується із потаємним джерелом плодоносного Божого духа, так і слово за коливанням повітря і за накресленням своїм є мізерне, але за силою притаєного всередині духа сіється на серці й плодоносить нові діла і є важливе... Зерно доброго Слова проростає в серці...

Живуть на землі такі, що ні про що не гадають, окрім збагатитися, наїстися, напитися, одягтись. Втікайте від розмов з такими... У серці їхньому погане сім'я, яке плодоносить жовч і зміїну отруту, що душу вбиває.

до Івана Диського, 1778

Милостивий пане!

Я досі мандрую... броня моя є доброморальна невинність, а ця втіха моя є любов'ю до Бога і до його премудрості. Живу, як такий, що нічого не має... І, ніби мореходець, пливу, виглядаючи, чи не видно солодшого всіх бід пристанища — смерті. Надія моя — Господь мій...

до Василя Земборського, 1779

Люб 'язний добродійнику!

...Подивіться на безліч розбійників, котрі сидять у темниці. Вони сильніші звірів і скотів тілом своїм, а серце їхнє не сильніше горобця, гниліше міллю з'їденої штанини...

Григорій, син Сави, Сковорода

VI. Підсумки уроку

1. Зачитайте крилаті вислови, які ви виписали з листів.
4. Яка мораль випливає з висловлювань філософа?
5. Які житейські поради дає мудрий Учитель своєму колишньому учневі? Які з тих порад прийнятні для вас?
6. Яке ставлення до Бога є наскрізним у листах Сковороди?
7. Простежте характерні звертання на початку кожного листа філософа і зробіть висновки.
8. У чому багатство і гармонія тілесного й духовного у філософії Сковороди?
9. Що з листів великого філософа ви б узяли до своєї програми виховання?

VII. Домашнє завдання

1. Вміти розповідати біографію письменника. Ст. 63-68 (Б.Степанишин)
2. Філософські погляди Сковороди у притчах. Ст. 73-75 (Б.Степанишин)

Літературознавчі праці

1. *Григорій Сковорода*. Твори у двох томах. Передмова О. Мишанича. — К.: Обереги, 1994.
2. *Сковорода Григорій*. Дослідження, розвідки, матеріали. — К.: Наукова думка, 1992.
3. *Яременко В.* На позвах із сучасністю // Григорій Сковорода. Сад пісень. — К.: Веселка, 1972.
4. *Ніжинець А.* На зламі двох світів. — Харків, 1970.
5. *Попов П.* Григорій Сковорода. — К., 1969.
6. *Багалій Д.* Український мандрівний філософ Григорій Сковорода. — К., 1992.
7. *Редько М.* Світогляд Г. С. Сковороди. — Львів, 1967.
8. *Пільгук І.* Поет-мислитель. Естетичні погляди Г. Сковороди. — К., 1971.
9. *Лавриненко Ю.* Монолог Сковороди // Сучасність. — 1980. — № 3.
10. Філософія Сковороди. — К., 1990.

Біографічно-художні твори

1. *Лука Ляшенко*. Блискавиця темної ночі. — К., 1965.
2. *Василь Шевчук*. Предтеча. — К., 1969.
3. *Іван Драч*. Григорій Сковорода. — К., 1984.